

Iwona Gruszka,
aplikant adwokacki, doktorantka UJ

Aktualne zmiany w przepisach kodeksu cywilnego (I)

Zmiany w kodeksowej regulacji problematyki tzw. urządzeń przesyłowych⁵²

Z dniem 3 sierpnia 2008 r. weszła w życie nowelizacja⁵³ przepisu art. 49 k.c., polegająca na częściowej, raczej kosmetycznej, zmianie jego dotychczasowej treści (która aktualnie została zamieszczona w odrębnej jednostce redakcyjnej, tj. w § 1) oraz na dodaniu § 2, wprowadzającego istotne normatywne *novum*, kreującego mianowicie podstawę dwu nowych roszczeń. Nowe brzmienie przepisu art. 49 k.c. jest następujące: „§ 1. Urządzenia służące do doprowadzania lub odprowadzania płynów, pary, gazu, energii elektrycznej oraz inne urządzenia podobne nie należą do części składowych nieruchomości (w poprzednim brzmieniu: „,gruntu lub budynku”), jeżeli wchodzą w skład przedsiębiorstwa (obecnie pominięto słowa: „lub zakładu”). § 2. Osoba, która poniosła koszty budowy urządzeń, o których mowa w § 1, i jest ich właścicielem, może żądać, aby przedsiębiorca, który przyłączył urządzenia do swojej sieci, nabył ich własność za odpowiednim wynagrodzeniem,

---

⁵² Przy opracowywaniu niniejszego artykułu korzystałam z monografii autorstwa Gerarda Bieńka, pt.: *Urządzenia przesyłowe. Problematyka prawna*, Wydawnictwo Lexis Nexis Warszawa 2008, dalej powoływane jako: G. Bienieć, *Urządzenia...*

⁵³ Ustawa z dnia 30 maja 2008 r. (Dz. U. Nr 116, poz. 731).

chyba że w umowie strony postanowiły inaczej. Z żądaniem przeniesienia własności tych urządzeń może wystąpić także przedsiębiorca.”

I. Urządzenia.

Przepis art. 49 k.c. nie zawierał i nie zawiera definicji legalnej urządzeń, o których stanowi (tzw. urządzeń przesyłowych i „innych urządzeń do nich podobnych”⁵⁴). Ustawodawca wskazał jedynie na ich przeznaczenie (ujęcie funkcjonalne⁵⁵), nie dokonując bliższej charakterystyki prawnej. Wprawdzie w przepisach pozakodeksowych⁵⁶ ustawodawca zamieścił definicje legalne niektórych typów urządzeń, jak również definicję legalną „sieci”, jednakże - zdaniem Gerarda Bieńka - definicje te mają charakter określeń technicznych, nieprzydatnych na gruncie regulacji k.c., którego normowanie ma wymiar uniwersalny⁵⁷, niedeterminowany regulacją zawartą w przepisach poszczególnych ustaw obejmujących niniejszą problematykę.

Podstawową przesłanką zastosowania w konkretnym przypadku przepisu art. 49 § 1 k.c. jest to, by urządzenie o takiej funkcji „wchodziło w skład przedsiębiorstwa”⁵⁸ w znaczeniu przedmiotowym (art. 55¹ k.c.). Przepis ten dotyczy tylko tzw. instalacji zewnętrznej, co oznacza, że zakres jego zastosowania kończy się na instalacji wewnętrznej odbiorcy, tj. tych urządzeniach mieszczących się w jakimś budynku, do których media są „doprowadzane”, bądź od których są „odprowadzane”. Urządzenia tworzące instalację wewnętrzną nie wchodzi w skład przedsiębiorstwa i w związku z tym pozostają one częściami składowymi nieruchomości. Połączenie obu instalacji, tj. wewnętrznej z zewnętrzną, następuje przez przyłącze. To ostatnie ma status prawny urządzenia w rozumieniu art. 49 k.c.⁵⁹ W okolicznościach konkretnej sprawy pojęcie urządzenia może także obejmować budynek, w których umieszczona jest instalacja (tudzież jakieś jej elementy – określone mechanizmy bądź przyrządy, tworzące jedną z całość z tym budynkiem, wzniesionym wyłącznie w celu pełnienia takiej funkcji⁶⁰). Zgodnie z treścią przepisu art. 49 § 1 k.c., budynek taki, jako część składowa urządzenia w rozumieniu tego przepisu, nie jest częścią składową nieruchomości, lecz ruchomości.

Decydujące znaczenie dla zerwania w statusie prawnorzeczowym urządzeń przesyłowych z zasadą *superficies solo cedit* (art. 191 k.c.) i w konsekwencji dla uznania, że urządzenia te nie należą już do części składowych nieruchomości, ma ustalenie, że wchodzi one „w skład przedsiębiorstwa”. To ostatnie wyrażenie ustawowe nie było rozumiane jednoznacznie⁶¹, jednakże – jak się zdaje - przesadzające w tym zakresie jest stanowisko SN, zajęte w uchwale 7 sędziów z dnia 8 marca 2006 r.⁶² W uchwale tej⁶³ Sąd za

⁵⁴ Za takie „inne urządzenie” Sąd Najwyższy uznał sieć telewizji kablowej (w wyroku z dnia 3 grudnia 1998 r., II CKN 216/98, niepubl.)

⁵⁵ Na tyle pojemne, by objąć nim także nowe urządzenia, jakie najprawdopodobniej jeszcze kiedyś powstaną w ramach postępu technologicznego.

⁵⁶ Np.: w przepisach ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne (t. j. Dz. U. z 2006 r. Nr 89, poz. 625 ze zm.); w ustawie z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzeniu ścieków (t. j. Dz. U. z 2006 r. Nr 123, poz. 858 ze zm.).

⁵⁷ G. Bieńek, *Urządzenia...*, s. 12.

⁵⁸ W ten sposób ustawodawca wyłączył spod reżimu przepisu art. 49 k.c. m. in. następujące urządzenia: studnie głębinowe, bezodpływowe zbiorniki kanalizacyjne, dreny odprowadzające nadmiar wody, wiatraki generujące energię elektryczną.

⁵⁹ Istniały pewne kontrowersje co do prawnego statusu przyłącza. Reżim prawny rozdziela się tu wyraźnie na dwa podokresy, tj. przed dniem 1 czerwca 1984 r. i po tej dacie, przy czym chodzi tu o datę wejścia w życie przepisów nieobowiązującej już ustawy z dnia 1 czerwca 1984 r. o gospodarce energetycznej (Dz. U. Nr 21, poz. 96 ze zm.). Z tą chwilą, w świetle orzeczenia TK z dnia 4 grudnia 1991 r. (W 4/91, OTK 1991, poz. 221) status prawny urządzenia przyłącza i odcinków wspólnej sieci zaczęły wyznaczać przepisy k.c. W związku z tym należy uznać, że przyłącze jest urządzeniem w rozumieniu przepisu art. 49 § 1 k.c. i powyższe rozważania odnoszą się również do niego. Tak G. Bieńek, *Urządzenia przesyłowe...*, s. 31-33.

⁶⁰ Tak orzekł SN w wyroku z dnia 18 czerwca 2004 r., II CK 359/03, *Lex Polonica* nr 38955.

⁶¹ Istniały w tym zakresie dwa stanowiska, dla których reprezentatywne były: uchwała Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 grudnia 1991 r., W 4/91, OTK 1991, nr 1, poz. 22 (wejście urządzenia w skład przedsiębiorstwa jest wyłącznie kwestią faktu) oraz wyrok SN z dnia 13 maja 2004 r., III SK 39/04, OSNP 2005, nr 6, poz. 89 (wejście urządzenia w skład przedsiębiorstwa jest nie tylko kwestią faktu, ale i prawa, tj. powstania określonych uprawnień do tego urządzenia). Por. G. Bieńek, *Urządzenia...*, s. 21.

⁶² III CZP 105/05, OSNC 2006, nr 10, poz. 159.

uzasadniony uznał pogląd przyjmujący, że wejście urządzenia w skład przedsiębiorstwa (zakładu) jest jedynie kwestią faktu, co jeszcze nie pociąga za sobą – jako oczywistego – wniosku, że przyłączone urządzenie staje się własnością przedsiębiorcy. W tym miejscu należy podkreślić, że z jurydycznego punktu widzenia, nie istnieje kategoria pojęciowa „części składowej przedsiębiorstwa”⁶⁴. W skład przedsiębiorstwa wchodzi zatem również te urządzenia, w stosunku do których przedsiębiorcy przysługują inne niż własność prawa rzeczowe lub obligacyjne, o ile zapewniają mu możliwość gospodarczego korzystania z tych urządzeń, w ramach realizacji zadań przedsiębiorstwa⁶⁵.

Sieć to kompleks urządzeń stanowiących zbiór odrębnych rzeczy ruchomych, z których każde jest samodzielnym przedmiotem prawa. We wspomnianej powyżej uchwale 7 sędziów z dnia 8 marca 2006 r. Sąd ten stanął na stanowisku, że samo połączenie urządzeń z siecią należącą do przedsiębiorstwa nie stanowi samoistnej podstawy przejścia własności na właściciela tego przedsiębiorstwa. Zarazem Sąd uznał, że kwestia statusu prawnorzecowego, a co za tym idzie również własności urządzeń przesyłowych jest ocenna i zależy od stopnia ich związania z siecią. Sąd dopuszcza w tym zakresie odpowiednie stosowanie przepisu art. 47 § 2 k.c. i dokonywanie ustaleń stopnia tego powiązania pod kątem dokonywanych ustaleń, czy dane urządzenie zostało tak ściśle powiązane z siecią, że stało się ono częścią składową instalacji należących do sieci, a tym samym własnością właściciela tej ostatniej. Jeśli zostanie ustalone, że aż tak silna więź nie istnieje, stosunki własnościowe nie ulegną zmianie (urządzenie pozostaje rzeczą ruchomą, należącą co do zasady do tego podmiotu, który wyłożył środki na jego zakup i przyłączenie do sieci). Stosowna umowa winna wówczas rozstrzygać, jaki tytuł prawny do tego urządzenia będzie miał przedsiębiorca sieciowy. Jako zasadne jawi się w tym kontekście pytanie o kryterium rozstrzygające o ścisłości owego powiązania między urządzeniem przyłączanym do sieci a siecią. Sąd Najwyższy stanął w niniejszej uchwale na stanowisku, że takim probierzem winno być to, czy odłączenie danego urządzenia wywołałoby w konkretnym przypadku zakłócenia w funkcjonowaniu sieci jako jakiejś całości. Jeśli tak, argumentował SN, to mamy do czynienia z urządzeniem, które wskutek połączenia z siecią stało się „częścią składową instalacji.” Prezentowane stanowisko wzmocnionego składu SN spotkało się z krytyką ze strony doktryny⁶⁶, która uznała ten sposób rozumowania za zawodny i, z punktu widzenia praktyki, nieodpowiedni, bo rodzący spory, które w sądzie mogłyby zostać rozstrzygnięte wyłącznie w oparciu o opinię biegłego⁶⁷. W piśmiennictwie podniesiono, że sam przepis art. 49 § 1 k.c. nie może być podstawą nabycia własności urządzenia, o którym jest w nim mowa, przez jakikolwiek podmiot. W tym kontekście przepis ten nie ma bowiem treści pozytywnej, lecz tylko negatywną – stwierdza jedynie, że urządzenie przestaje być – na skutek wejścia w skład przedsiębiorstwa – częścią składową nieruchomości i z tego (tylko) względu nie jest już uważane za własność właściciela nieruchomości. Do kogo zatem takie urządzenie należy?

II. Własność urządzeń.

Wbrew pogładowi przedstawionemu przez SN w przywołanej uchwale składu 7 sędziów i pewnej utrwalonej linii orzeczniczej tego Sądu, jak również wbrew stanowisku Trybunału Konstytucyjnego (o czym poniżej), należy jeszcze raz podkreślić, że z samym faktem „wejścia urządzenia w skład przedsiębiorstwa” nie można wiązać pozytywnej zmiany w

---

⁶³ Teza tej uchwały brzmi: „Artykuł 49 k.c. nie stanowi samoistnej podstawy prawnej przejścia urządzeń służących do doprowadzania lub odprowadzania wody, pary, gazu, prądu elektrycznego oraz innych podobnych urządzeń na własność właściciela przedsiębiorstwa przez ich połączenie z siecią należącą do tego przedsiębiorstwa.”

⁶⁴ Przedsiębiorstwo bowiem nie jest rzeczą w rozumieniu prawa cywilnego.

⁶⁵ G. Bieniek, *Urządzenia...*, s. 22.

⁶⁶ Por. G. Bieniek, *Urządzenia...*, s. 27-29.

⁶⁷ Którego zadaniem byłoby zaopiniowanie, czy w konkretnym przypadku dany odcinek instalacji jest/nie jest funkcjonalnie związany z pozostałymi elementami sieci, i to w szczególnie sposób – taki, który rzutuje na niezakłócone funkcjonowanie całej sieci.

stosunkach własnościowych, których są one przedmiotem⁶⁸. Niewątpliwie, wchodząc w skład przedsiębiorstwa, urządzenia przestają być częścią składową nieruchomości, a stają się rzeczą ruchomą i tym samym – samodzielny przedmiot własności i innych praw (rzeczowych i obligacyjnych), posiadania i innych stosunków faktycznych, wreszcie – samodzielny przedmiot obrotu. Takie stanowisko jest uzasadnione w świetle obowiązującego od dnia 3 sierpnia 2008 r. brzmienia przepisu art. 49 k.c., odczytywanego *in extenso*.

W związku z niniejszą zmianą normatywną prawnego reżimu urządzeń przesyłowych, traci na znaczeniu i winna być odpowiednio przewartościowana dotychczasowa, odnośna, linia orzecznicza Sądu Najwyższego i Trybunału Konstytucyjnego, w której, ogólnie rzecz ujmując, panował pogląd nawiązujący do orzecznictwa ukształtowanego jeszcze pod rządami art. 8 dekretu z dnia 11 października 1946 r. – Prawo rzeczowe⁶⁹, w świetle którego przyłączenie urządzenia w sposób trwały do sieci powoduje, że urządzenie takie staje się częścią składową przedsiębiorstwa lub zakładu, a tym samym własnością jego właściciela⁷⁰. Szczególne znaczenie dla utrwalenia się w nowszym orzecznictwie sądów powszechnych takiego stanowiska miała uchwała Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 grudnia 1991 r.⁷¹, w sposób niekorzystny ujmująca sytuację prawną podmiotu, który na własny koszt wybudował dane urządzenie przesyłowe, a następnie wystąpił z wnioskiem o jego przyłączenie do sieci, co też nastąpiło. Zgodnie z wyrażonym w niej zapatrywaniem TK, nie dość że podmiot taki tracił własność urządzenia (w oparciu o przepis art. 191 k.c., zgodnie z koncepcją, że stawalo się ono „częścią składową przedsiębiorstwa”), to jeszcze nie miał on żadnych roszczeń do przedsiębiorcy, w szczególności nie miał roszczenia o zwrot wydatku poczynionego na jego wybudowanie. Orzeczenie Trybunału, jakkolwiek oparte na przepisach prawa cywilnego, to jednak nie współgrało z regulacją przepisów pozakodeksowych, przede wszystkim z przepisem art. 66 prawa energetycznego i przepisem art. 31 ustawy o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę⁷², które przewidywały umowny, fakultatywny tryb odpłatnego przekazania przedsiębiorcy przesyłowemu instalacji, bądź urządzeń, mogących stanowić element sieci, przez osoby, które wybudowały je z własnych środków. Pośrednio wskazywał przez to ustawodawca, że własność wymienionych urządzeń pozostawała przy tych osobach, przy czym treść powołanych przepisów zdawała się odnosić do momentu przed przyłączeniem urządzeń do sieci⁷³. Abstrahując już od kwestii prawidłowości samej uchwały, należy zauważyć, że jakkolwiek w judykaturze szukano różnych rozwiązań kwestii własności urządzeń przesyłowych po ich przyłączeniu do przedsiębiorstwa, to na płaszczyźnie ustawowej istniała w tym zakresie niewątpliwa luka. Przed rozlicznymi wątpliwościami, wynikającymi z owej luki normatywnej, w szczególności przed pytaniami: na jakiej podstawie prawnej i jakie prawa majątkowe nabywa przedsiębiorca w stosunku do urządzeń, które weszły w skład przedsiębiorstwa, jak zainteresowane podmioty mogą ukształtować wzajemne stosunki prawne i, czy ewentualnie istnieje obowiązek zawarcia w tym zakresie umowy, a jeśli tak, to czy którakolwiek ze stron ma roszczenie, na podstawie którego mogłaby

---

⁶⁸ Uczciwie trzeba przyznać, że zmianę taką można by ewentualnie wiązać z faktem połączenia (jako jedną z podstaw nabycia własności w świetle zasad prawa cywilnego) urządzenia z instalacją, co mogłoby prowadzić w pewnych przypadkach do powstania współwłasności dwu podmiotów w częściach ułamkowych, bądź nawet pochlonecia własności urządzenia przez prawo własności instalacji, której urządzenie stałoby się wówczas częścią składową - art. 193 § 2 k.c. Pogląd taki nie spotkał się jednak z szerszą akceptacją ani w doktrynie, ani w judykaturze. Wydaje się on nieadekwatny do natury urządzeń przesyłowych, która zakłada ich łączenie ze sobą, ale nie można tu chyba mówić o tak ścisłym zespoleniu, by rzutowało ono na powstanie nowej jakości w postaci współwłasności, czy też tym bardziej na pochloneciu dotychczasowego prawa własności.

⁶⁹ Dz. U. Nr 57, poz. 319 ze zm., uchylony.

⁷⁰ Miarodajny w tym zakresie jest wyrok SN z dnia 20 lutego 1965 r., III CR 101/65, OSPiKA 1966, nr 5, poz. 106.

⁷¹ *Vide* przypis nr 8 i 10.

⁷² Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r., Dz. U. z 2006 r., Nr 123, poz. 858 ze zm.

⁷³ Inaczej SN w wyroku z dnia 26 lutego 2003 r. (II CK 40/02, Biuletyn SN 2003, nr 8), dla którego niewątpliwie jest, że przepisy niniejsze miały zastosowanie zarówno do urządzeń, które zostały już przyłączone, jak i do tych, które po wybudowaniu nie zostały jeszcze przyłączone do przedsiębiorstwa.

domagać się od drugiej złożenia oświadczenia woli stosownej treści, wreszcie - czy sąd władny byłby autorytatywnie ukształtować treść takiego stosunku prawnego, stawały sądy powszechne i SN; ten ostatni m. in. w sprawie II CK 40/02, rozstrzygniętej wyrokiem z dnia 26 lutego 2003 r.⁷⁴ Wobec milczenia ustawodawcy i braku jednolitej linii orzeczniczej wzmocnionej stanowiskiem SN wyrażonym w poszerzonym składzie, aż do 2006 r. orzecznictwo kształtowane było poglądem wyrażonym przez TK w uchwale z dnia 4 grudnia 1991 r., od którego to poglądu zasadniczo jedynym odstępstwem było to, że sądy powszechne w praktyce dopuszczały dokonywanie rozliczeń pomiędzy przedsiębiorcą a podmiotem, który wyłożył środki na wybudowanie urządzeń, w oparciu o przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu. Dopiero z dniem 8 marca 2006 r. SN w uchwale 7 sędziów przewartościował dotychczasowe stanowisko Trybunału (i idących w ślad za nim sądów powszechnych) i zajął własne, które – jak się wydaje – stało się jakimś przyczynkiem do aktywności ustawodawcy na tym polu. Jej efektem jest obecne brzmienie przepisu art. 49, a dokładniej treść dodanego § 2 (obowiązującego od dnia 3 sierpnia 2008 r.).

W świetle znowelizowanego przepisu art. 49 k.c. należy stwierdzić, że moment połączenia urządzenia przesyłowego z siecią czyni je rzeczą ruchomą i tym samym samodzielnym przedmiotem obrotu. Okoliczność sfinansowania kosztów budowy urządzenia rzutuje na stosunki własnościowe – właścicielem urządzenia jest ten podmiot, który zapłacił za budowę. Dopiero z chwilą zawarcia stosownej umowy kwestia własności może (choć wcale nie musi) ulec zmianie – umowa może wszak przewidywać nie tylko przejście własności przyłączonego do sieci urządzenia (co do zasady na przedsiębiorcę – właściciela sieci), co także możliwość korzystania z niego w ramach przyjętego przez strony stosunku obligacyjnego (najem, leasing), bądź prawnie rzeczowego (oddanie w użytkowanie). Jak stanowczo stwierdza G. Bieniek, „wykazanie faktu poniesienia kosztów budowy urządzenia wówczas, gdy nie należy ono już do części składowych nieruchomości, bo wchodzi w skład przedsiębiorstwa (art. 49 § 1 k.c.), przesądza o jego własności jako własności rzeczy ruchomej.”⁷⁵

Ustawodawca w pierwszej kolejności honoruje postanowienia umowy istniejącej pomiędzy zainteresowanymi. Regulacja przepisu art. 49 § 2 k.c. dochodzi do głosu dopiero wówczas, gdy jeden z podmiotów nie chce dobrowolnie ukształtować stosunku prawnego z drugim, negatywnie rzutując na prawną sytuację tego ostatniego. W pierwszej kolejności roszczenie o zawarcie umowy, którego podstawą jest powołany przepis, przysługuje właścicielowi urządzenia przesyłowego, będącego (co do zasady, o ile w międzyczasie nie doszło do zbycia prawa własności) „osobą, która poniosła koszty jego budowy”. Przysługuje ono wobec przedsiębiorcy, który już dokonał przyłączenia urządzenia do swej sieci. Przedmiot roszczenia stanowi żądanie zawarcia takiej umowy, której treścią jest odpłatne przeniesienie prawa własności urządzenia (tylko umowa o takim skutku prawnie rzeczowym może być zawarta w drodze orzeczenia sądowego). Innego rodzaju skutki prawne strony mogą osiągnąć wyłącznie na zasadzie realnego konsensu, w ramach łączącego je stosunku prawnego. Przepis art. 49 § 2 k.c. przewiduje również analogiczne roszczenie przysługujące przedsiębiorcy. Może być bowiem tak, że urządzenie znajduje się tylko w jego posiadaniu, a właściciel – wbrew staraniom przedsiębiorcy – nie zamierza uregulować tytułu prawnego tego ostatniego do korzystania z urządzeń⁷⁶. Ustawodawca honoruje taki interes prawny przedsiębiorcy i wyposaża go w stosowne roszczenie.

Roszczenia, których podstawą jest przepis art. 49 § 2 k.c., mają charakter majątkowy i jako takie podlegają przedawnieniu. Bieg terminu przedawnienia rozpoczął się dopiero z dniem 3 sierpnia 2008 r., tj. najwcześniej w dacie wejścia omawianej nowelizacji k.c. w życie, o ile oczywiście istniał wówczas stan faktyczny objęty hipotezą normy będącej prawną podstawą roszczenia⁷⁷.

---

⁷⁴ Vide poprzedni przypis.

⁷⁵ G. Bieniek, *Urządzenia przesyłowe...*, s. 46.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 47.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 49.